

ПОШИРЕННЯ ТА ГНІЗДОВА БІОЛОГІЯ КРЯЧКІВ ВЕРХНЬОЇ ТЕЧІЇ р. ДНІСТЕР

I.V. Kogut, N.Yu. Sokolov, A.A. Bokotey

Distribution and nest biology of terns on the Upper Dniester. - I.V. Kogut, N.Yu. Sokolov, A.A. Bokotey. - *Berkut*. 3 (2). 1994. - Data were collected in Lviv and Ivano-Frankivsk regions in 1992-1994. Total the part of the Dniester in 135 km was investigated, 85 from them were explored all 3 years. Terns were counted in the last ten-day of May and the first ten-day of June. 5 tern species were registered. The most numerous species is the Common Tern. Total 7 nest places were discovered. The biggest colony had 73 nests. Nest placing and materials, egg colour, breeding phenology are described. 16 nests of the Little Tern were found. The advancement of this species up-stream is observed. The Whiskered Tern is met permanent during the breeding period but it is a rare nesting bird. Only 2 nests were found. The Black Tern nests not on the Upper Dniester but it is a usually bird in the breeding period. The White-winged Black Tern is only accidental vagrant species. It was observed only once.

Key words: Upper Dniester, tern, distribution, number, ecology, nest, egg.

Метою нашої роботи було вивчення поширення та деяких аспектів гніздової біології крячків у верхній течії р. Дністер. У межах заходу України ця група птахів вивчена відносно непогано (Сребродольська, 1975; Талпош, 1975, 1977; Костельна, Кшик, 1989; Талпош та ін., 1990; Бокотей, 1992; Gorban, 1992; Горбань, 1994; та інші). Незважаючи на це, матеріали по окремих видах представлені дуже нерівномірно. Найбільше публікацій присвячено біології і поширенню чорного (*Chlidonias nigra*) (Сребродольська, 1975; Талпош, 1975; Костельна, Кшик, 1989; Gorban, 1992) та білощокого (*Ch. hybrida*) (Талпош, 1977; Бокотей, 1992; Годованець, та ін., 1992) крячків, дещо менше - малого (*Sterna albifrons*) (Глібка та ін., 1992; Горбань, 1994). Мало робіт по річковому крячку (*S. hirundo*). Це можна пояснити тим, що даний вид є представником, в основному, річкової орнітофауни, а в останні роки вивченню річок не приділялася належна увага. Серед регіонів Західної України найкраще в плані поширення і чисельності крячків вивчена Тернопільщина (Талпош, 1977; Талпош та ін., 1990). По досліджуваному нами регіону будь-які публікації відсутні.

Матеріал зібраний протягом 1992-1994 рр. під час щорічних планових експедицій, організованих Державним природознавчим музеєм НАН України і Західним відділенням Українського орнітологічного товариства. Загалом обстежено ділянку від с. Розвадів Миколаївського району Львівської області до с. Нижнів Тлумецького району Івано-Франківської області сумарною довжиною 135 км. Більша частина цього маршруту (близько 85 км) досліджувалася повторно 3 роки підряд.

На всьому пройденому маршруті Дністер є межею двох фізико-географічних районів - Передкарпаття та Опілля і має тут спокійний рівнинний характер з швидкістю течії 2 - 2,5 м/с. Ширина долини ріки на вказаному відрізку становить 3-6 км. Поступово розширюючись вниз по течії Дністер утворює чисельні піщані і галькові острови, які і є основним місцем гніздування

крячків. Слід також відмітити, що для Дністра, як і для інших річок заходу України, характерний повеневий режим. Внаслідок літніх дощів можуть спостерігатися значні коливання рівня води, що безумовно накладає свій відбиток на біологію даної групи птахів.

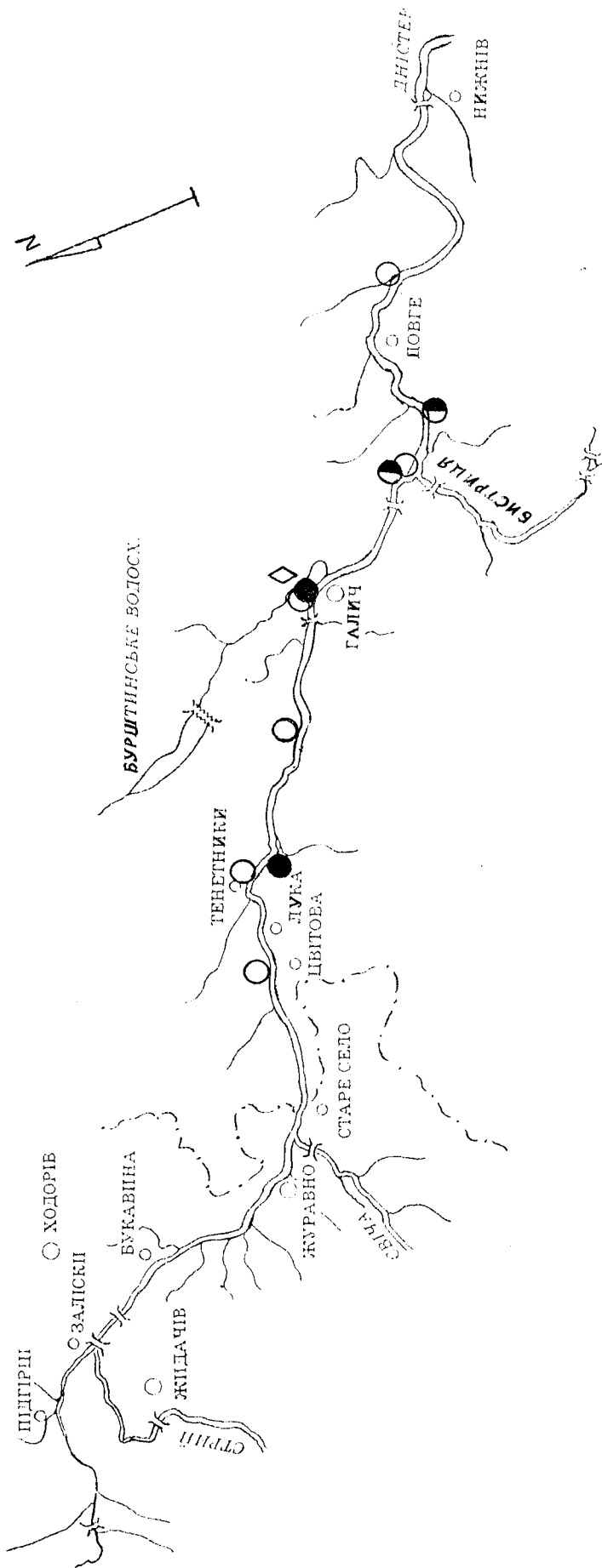
Обліки проводилися щороку в останній декаді травня - першій декаді червня, коли всі крячки приступають до гніздування, найчастіше в першій половині дня в середньому від 9.00 до 14.00 рідше до 16.00-17.00, в залежності від погодних умов. Підрахунки птахів і пошук гнізд та колоній проводився з байдарки, оскільки сильно порослі у багатьох місцях вербовими заростями береги Дністра не дозволяють вести обліки з берега. При допомозі байдарок також обстежувались усі острови на маршруті й інколи перевірялись на наявність гнізд крячків русла більших приток Дністра (Свіча, Лімниця). Двомісні байдарки дозволяли одному спостерігачу вести облік і робити записи, а другому в цей час веслувати. Під час обліку байдарки рухалися зі швидкістю течії.

Всього за три роки на досліджуваній території нами виявлено 5 видів крячків: річковий, малий, білощокий, чорний і білокрилий (*Chlidonias leucoptera*).

Крячок річковий

Звичайний гніздовий вид на всьому пройденому маршруті. Гніздиться колоніями, зрідка поодиноці на невеликих піщаних і галькових островах. Таке розташування гнізд зменшує дію фактору занепокоєння і захищає їх від витоптування худобою, а також згубних впливів з боку людини. З усіх знайдених гнізд лише одне знаходилося на піщаній косі, яка мала безпосередній зв'язок з берегом.

Чисельність річкового крячка є нестабільною і може змінюватися по роках в залежності від коливання рівня води в річці. Так, у 1992 р. на пройденому маршруті знайдено 6 поселень річкового крячка, що включали 36 гніздових пар (рис. 1). У двох випадках це були поодинокі

гнізда. В трьох - колонії, кількість гнізд в яких не перевищувала 10. Лише колонія біля смт. Жовтень Тисменицького району Івано-Франківської області нараховувала 20 гніздових пар. В наступному 1993 р. більшість дрібних поселень зникла, проте, колонія біля смт Жовтень зросла до 75 пар. Це було найбільше поселення крячків, виявлене нами за весь період досліджень. Всього в 1993 р. знайдено 2 колонії, що включали 83 гнізда. В 1994 р. нове досить велике поселення (20 гнізд) з'явилося біля с. Старий Мартинів Галицького району Івано-Франківської області і відновились колонія біля м. Галич. Цікаво відмітити, що на відріжку шляху вище с. Цвітова гнізд не відмічено, хоча дорослі особини зустрічаються тут постійно. Можливо, причиною є недостатня кількість придатних для гніздування місць (у цій частині Дністра островів майже немає).

Серед усіх знайдених гнізд більша частина розташовувалася на гальці (41,3 %), трохи менше на піску (25,3 %), на землі (21,3 %), в траві (12 %) і лише 2 гнізда в намулі. Гніздо найчастіше являє собою неглибоку ямку з більш чи менш багатою вистилкою, або зовсім без неї (24,0 % від усіх гнізд). Чіткої залежності між кількістю гніздового матеріалу у вистилці і місцем розташування гнізда (на гальці, піску чи землі) встановити не вдалося (кореляція слабка, $r = 0,3$). Проте, можна з впевненістю твердити, що в більш вологих місцях вистилки в гнізді завжди більше. Вона може містити від 1 до 5 компонентів, найчастіше 2 або 3 (58,7 % гнізд). Основу вистилки складають сухі гілочки (84,8 % гнізд) і стебла рослин, найчастіше очерету і хвоща (56,5 %). Зустрічаються також корінці (40,2 %), суха трава (23,9 %), листя

Рис. 1. Поширення річкового і білощокого крячків у верхній течії Дністра
Distribution of the Common and Whiskered Terns on the Upper Dniester

Гніздові колонії річкового крячка:
Nest colonies of the Common Tern:

○ - 1992

◐ - 1993

● - 1994

◇ - Місця гніздування
білощокого крячка

Nest places of the Whiskered Tern

Таблиця 1 (*Emberiza schoeniclus*). Останні два види зафіксовані лише по одному разу.

Розміри гнізд та яєць річкового крячка у верхній течії Дністра
Dimensions of nests and eggs of the Common Tern on the Upper Dniester

Основні проміри (мм) Main measurements (mm)	n	Lim	M ± m	CV, %%
Діаметр гнізда Nest diameter	74	130,0 - 330,0	169,19 ± 4,02	20,4
Діаметр лотка Nesting hollow diameter	90	65,0 - 125,0	102,44 ± 1,73	16,0
Глибина лотка Nesting hollow depth	121	5,0 - 45,0	21,82 ± 0,80	40,0
Довжина яйця Egg length	277	45,5 - 37,5	41,23 ± 0,18	7,15
Ширина яйця Egg width	277	28,0 - 32,8	30,50 ± 0,05	2,75

Крячок малий

Малочисельний гніздовий вид у верхній течії Дністра. До 1992 р. будь-які конкретні дані про гніздування малого крячка на Прикарпатті і Поділлі були відсутні, а до складу місцевої орнітофауни його зараховували на підставі кількох поодиноких спостережень, а також наявності в колекції ДПМ НАН України у Львові 4 екземплярів, здобутих у гніздовий період біля с. Ляховичі на р. Свіча (Страутман, 1963). У 1991 р. 2 гнізда цього птаха було знайдено в

(38,0 %), кора (9,8 %). В окремих гніздах знайдені камінці і пір'я.

Основні параметри гнізд і яєць подані у таблиці 1.

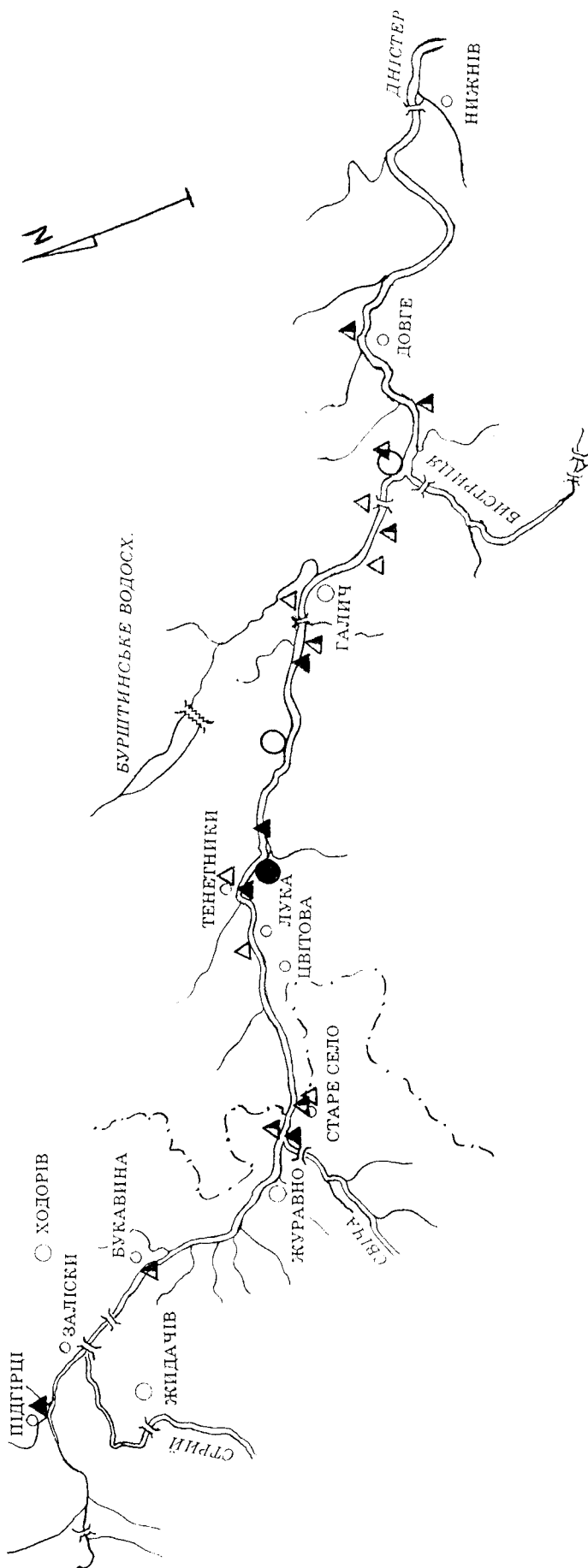
У повній кладці 3 яйця. Забарвлення яєць здебільшого зеленувато-оливкове, різних відтінків, з густими темними плямами. Зрідка зустрічаються яйця з нетиповим забарвленням. В одному випадку загальний фон був кремовим, в іншому - сірувато-блакитним без плям.

Відкладання яєць починається у другій декаді травня, хоча окремі кладки можуть зустрічатися і раніше (близько 6-10.05). Строки яйцекладки дуже залежать від погодних умов і коливання рівня води у Дністрі. Тому, кладки різного ступеню насидженості можуть зустрічатися до кінця першої декади червня. Перші пташенята відмічені вже 26.05, а масове вилуплення спостерігається на початку червня (в 1993 р. - 30.05-1.06). Загалом, гніздовий період дуже розтягнутий і триває близько 2 місяців. Згідно літературних даних, внаслідок коливання рівня води в Дністрі і пов'язаної з цим частотою загибелі яєць і пташенят, у крячків можуть спостерігатися повторні кладки (Страутман, 1963; Бокотей, 1992).

У колоніях поряд з річковими крячками часто гніздяться і інші птахи, так звані види-супутники. Серед них найчастіше зустрічається малий пісочник (*Charadrius dubius*) (виявлений у 5 колоніях з 9 знайдених). В одній колонії крячків гніздиться від 1 до 3 пар пісочників. Рідше зустрічається малий крячок (у 3 колоніях) і зовсім рідко - білощокий крячок і очеретяна вівсянка

середній течії Дністра, на Буковині (Глібка та ін., 1992). І лише в 1992 р. малий крячок вперше відмічений на гніздуванні у верхній течії. 27.05 1 гніздо виявлено на острові біля с. Німшин Галицького району Івано-Франківської області, а 1.06 - 13 гнізд у колонії річкового крячка нижче смт Жовтень (рис. 2). Проте, в наступному році при детальному обстеженні всього маршруту гнізд не було знайдено, хоча дорослі особини зустрічалися постійно. Можливо, це було зумовлено значним підвищенням рівня води в Дністрі влітку 1992 р., внаслідок чого загинула частина кладок і пташенят, а повторно загіздитись птахи не встигли. У 1994 р. знову виявлено 3 гнізда (точніше 2 гнізда і одна гніздова лунка) в колонії річкових крячків біля с. Старий Мартинів. Крім того, пари птахів і поодинокі особини зустрічаються щорічно на всьому відрізьку шляху. Так, у 1992 р. на пройденому маршруті нараховано 12 особин малого крячка, у 1993 р. - 19, а в 1994 р. - 10. Цікавим є факт, що з кожним роком крячки зустрічаються все вище по Дністру. В 1992 р. перший птах був відмічений біля Старого Села Жидачівського району Львівської області на межі Львівської і Івано-Франківської областей; у 1993 р. крячки з'явилися біля с. Букавина Жидачівського району, а в 1994 р. - вже в Миколаївському районі Львівської області біля с. Підгірці.

Гніздиться цей птах на піщаних і галькових островах Дністра, утворюючи спільні колонії з річковим крячком. Серед знайдених нами гнізд 43,8 % розташовані на гальці, 31,2 % - на землі і 25,0 % - на піску (n=16). Гніздо являє собою неглибоку ямку. Вистилка або відсутня зовсім, або її дуже мало. Нами гніздовий матеріал відмі-

чений лише у 4 гніздах. Вистилку складають сухі гілочки, стебла, корінці. В одному зі знайдених гнізд зовсім не була виражена гніздова ямка, і яйця знаходилися просто на гальці. У повній кладці 3 яйця. Забарвлення їх світліше, ніж у попереднього виду, переважно сіро-зеленувато-блакитне з темними плямами. Розміри гнізд і яєць подані в таблиці 2.

Відкладання яєць починається трохи пізніше, ніж у річкового крячка - в третій декаді травня, хоча перші кладки відмічені вже в середині цього місяця. Перші пташенята з'являються близько 6 - 7.06, а масове вилуплення припадає на середину червня. Проте, кладки різного ступеню насидженості можуть зустрічатися до кінця місяця. Гніздовий період розтягнутий і триває 1,5-2 місяці.

Крячок білощокий

Гніздиться переважно на стоячих водоймах (ставки, озера і т. п.) з великою кількістю водяної рослинності (Страутман, 1963). Для Дністра нетиповий вид. Знайдено лише 2 гнізда цього птаха 29.05.1992 р. на острові біля м. Галич в колонії річкового крячка (рис. 1). Одне з них було розташоване на піску, друге - на гальці. Дорослі особини в гніздовий період у значній кількості спостерігаються вздовж всього маршруту. У 1993 р. обліковано 42 особини білощого крячка, а в 1994 р. - близько 70. В останньому випадку основна кількість птахів спостерігалась на ділянці

Рис. 2. Поширення малого крячка у верхній течії Дністра
Distribution of the Little Tern on the Upper Dniester

Гніздові колонії:
Nest colonies:

○ - 1992

● - 1993

Окремі спостереження:
Separate observations:

△ - 1992

▲ - 1993

▲ - 1994

Таблиця 2

Розміри гнізд та яєць малого крячка у верхній течії Дністра
Dimensions of nests and eggs of the Little Tern on the Upper Dniester

Основні проміри (мм)	n	Lim	M ± m	CV, %%
Main measurements (mm)				
Діаметр лотка* Nesting hollow diameter*	15	75 - 115	89,33 ± 3,12	13,5
Глибина лотка Nesting hollow depth	15	10 - 55	20,33 ± 2,95	56,0
Довжина яйця Egg length	35	28,7 - 34,6	31,96 ± 0,21	3,9
Ширина яйця Egg width	35	22,2 - 25,3	23,61 ± 0,11	2,75

між с. Перлівці Галицького району Івано-Франківської області та м. Галич.

Крячок чорний

Як і попередній вид, віддає перевагу стоячим водоймам: озерам, ставкам, старицям (Gorban, 1992). На Дністрі не гніздиться, хоч у гніздовий період спостерігається постійно. Очевидно, птахи літають сюди за кормом. У 1993 р. на пройденому маршруті відмічено 65 особин чорного крячка, а в 1994 р. - близько 110. Можна лише припустити, що цей вид гніздиться на малодоступних старицях та рибних ставках неподалік від річки, хоча наші обстеження деяких з цих біотопів не принесли позитивних результатів.

Крячок білокрилий

Рідкісний вид, на гніздуванні не відмічений. 20.05.1994 р. одного птаха спостерігали між с. Перлівці і Пополавники Галицького району Івано-Франківської області разом з чорним і білощоком крячками.

Таким чином, дослідженнями, проведеними у верхній течії р. Дністер протягом 1991-1993 рр, виявлено на гніздуванні три види крячків: річкового, малого та білощого і два види, що лише годуються вздовж русла річки: чорний і білокрилий крячки.

ЛІТЕРАТУРА

Вокотей А.А. (1992): До гніздової біології білощого крячка (*Chlidonias hybrida*) на Розточчі. - Тези допов. 44-ї нау-

ково-технічної конференції ЛЛТІ Львів. 6-7.

Глібка І.В., Годованець Б.Й., Скільський І.В. (1992): До біології малого крячка на Буковині. - Беркут. 1: 70-71.

Годованець Б.Й., Скільський І.В., Бундзяк П.В., Васін О.М. (1992): Спостереження крячка білощого в Чернівецькій області. - Беркут. 1: 115.

Горбань І.М. (1994): Про статус малого крячка на Західній Україні. - Матер. 1-ї конф. молодих орнітологів України. Чернівці. 49-51.

Костельна Л.С., Кшик Я.Р. (1989): Численность и особенности биологии черной крачки (*Chlidonias nigra*) на западе Украины. - Всесоюзное совещание по проблеме кадастра и учета животного мира. Уфа. 3: 117-118.

Сребродольская Н.И. (1975): Колониальные гнездовья черных крачек на Волынском Полесье. - Колониальные гнездовья околородных птиц и их охрана. М. 101.

Страутман Ф.И. (1963): Птицы западных областей УССР. - Львов. 1: 69-73.

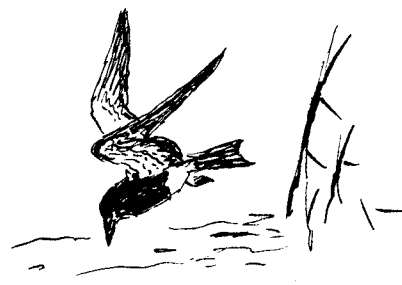
Талпош В.С. (1975): Черная крачка в Закарпатской области. - Колониальные гнездовья околородных птиц и их охрана. М. 101-102.

Талпош В.С. (1977): О гнездовании крачки белошекой (*Chlidonias hybrida*) на западе УССР. - Вестн. зоологии. 4: 83-86.

Талпош В.С., Майхрук М.І., Антоноук Ю.М. (1990): Крячки Тернопільської області. - Орнітофауна західних областей України та проблеми її охорони. Луцьк. 112-115.

Gorban I. (1992): Dynamika populacji rybitwy czarnej (*Chlidonias nigra*) na Polesiu Wolynskim (Zachodnia Ukraina). - Dynamika populacji ptakow. Slupsk. 101-103.

Україна (Ukraine),
290070, м. Львів,
вул. Хуторівка, 30/181.
І.В. Козут.

* Діаметр гнізда (D) проміряний лише в одному гнізді, яке містило багато гніздового матеріалу. D = 120 мм.

* - Nest diameter (D) was measured only in one nest, that had much nest material. D = 120 mm.